ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА 15.05.2024 | Русиф Гусейнов

«Росіяни ніколи не підуть»? Доведено протилежне

Азербайджан став єдиною країною на Південному Кавказі, де немає російської військової бази. Як це стало можливо?

17 квітня Південний Кавказ шокувала справді історична подія: Кремль підтвердив дострокове виведення російських миротворців з Карабаху, на рік раніше запланованого терміну. В 2020 році близько 2 тис. російських миротворців прибули туди після того, як за посередництва Москви було досягнуто домовленості про припинення вогню, яка зупинила війну між Вірменією та Азербайджаном за Карабах. Запланований термін перебування становив п'ять років, до листопада 2025-го, з можливістю продовження за взаємною згодою обох залучених сторін.

Швидке розгортання російського миротворчого контингенту в Карабасі в 2020 році в Азербайджані зустріли доволі розгублено й невдоволено. Напередодні повної перемоги над вірменськими силами на початку листопада раптова поява російських солдатів була як холодний душ: за відчуттями, перемогу вкрав суперник-гегемон, чиє повернення викликало в багатьох азербайджанців спогади про його колоніальне домінування.

Дискурс в експертному середовищі підігрівав подібні настрої, з'являлися різні теорії щодо планів Росії в Карабасі. Іноземні експерти тоді висловлювали занепокоєння, припускаючи, що «росіяни ніколи не підуть» і що Карабах може стати найбільшою російською військовою базою на Південному Кавказі. Через те, що російські миротворчі сили було розгорнуто в Азербайджані на додачу до Вірменії й Грузії (а саме Абхазії і Південної Осетії), деякі аналітики припускали, що Росія посилює стратегічну присутність у регіоні. Кілька експертів пішли далі: стали говорити про можливість процесу, подібного до «осетинізації», що означало би зсув регіону в бік більшого російського впливу й контролю.

Іноземні експерти

Концепція «осетинізації» передбачала

висловлювали занепокоєння, що Карабах може стати найбільшою російською військовою базою на Південному Кавказі

зокрема можливу паспортизацію (видачу російських паспортів вірменській громаді в Карабасі) і «кордонізацію» (розширення контролю вздовж лінії зіткнення, що могло б призвести до зміни територіальних кордонів і адміністративного контролю де-факто). Такі думки експертів і аналітиків ще більше поглибили страхи азербайджанського суспільства. Перспектива посилення російської присутності й можливих маневрів, подібних до тих, що спостерігалися в інших конфліктних регіонах, підживлювала побоювання щодо майбутньої траєкторії Карабаху та її наслідків для суверенітету й безпеки Азербайджану.

Оголошення про виведення російських миротворців минулого місяця стало суворим одкровенням, яке розвіяло страх. Воно не здивувало оптимістів, які його передбачали, але багатьох все ж таки шокувало. Азербайджан продемонстрував, що російські війська насправді можуть піти, і став єдиною країною на Південному Кавказі, де немає російської військової бази. Але як це стало можливо?

Дії, що до них Азербайджан вдався, щоб денонсувати угоду від листопада 2020 року й прискорити виведення російських миротворців з Карабаху, можна розглядати як маневри на зміні геополітичного ландшафту, каталізатором якої стало російське вторгнення в Україну в 2022 році. Початок вторгнення надав Азербайджану вікно можливостей для «перевірки пульсу» в контрольованій росіянами частині Карабаху. Першою ключовою подією стало повернення Азербайджаном села Фаррух у березні 2022-го. За умовами тристоронньої заяви, підписаної 10 листопада 2020 року, Фаррух перейшов під тимчасовий контроль російських миротворчих сил. Однак під час операції з повернення контролю над Фаррухом російські миротворці не втручалися в процес.

Найбільш серйозного удару по російській присутності завдало перекриття Лачинської дороги

Найбільш серйозного удару по російській присутності завдало перекриття Лачинської дороги, яке почалося в грудні 2022 року. Було заблоковано весь рух в Карабах і з Карабаху, за винятком транспорту Червоного Хреста й російської миротворчої місії. Згідно з угодою про припинення вогню, яка поклала край Другій карабаській війні, російські

миротворці повинні були контролювати Лачинський коридор, єдиний проїзд в Карабах і з нього. Блокування дискредитувало російських солдатів, які почувалися безпорадними й не могли розблокувати дорогу.

Важливим розділом саги про Лачинську дорогу стала поява 23 квітня 2023 року азербайджанського блокпосту всупереч попереднім заявам міністра закордонних справ Росії Лаврова, де він передбачав відсутність азербайджанського контролю над маршрутом. Блокпост установили на мосту Хакарі, майже впритул до бази російських миротворців, що викликало в Вірменії критику на адресу Росії та її миротворчих сил. Цей крок дискредитував не лише російських миротворців, але й усю російську політику в Карабасі, показавши наполегливість Азербайджану в його прагненні керувати своїми справами самостійно.

У вересні 2023 року до хронології карабаського, а насправді вірмено-азербайджансько-російського конфлікту додалася ще одна (остання) значуща подія: Баку розпочав блискавичну військову операцію, названу «антитерористичною діяльністю». Багатьом цей крок здався дивним з огляду на присутність на місці російських миротворців. Попри це, Азербайджан взяв під контроль – або звільнив, відповідно до офіційного дискурсу в Баку – решту території Карабаху. Під час операції кілька російських солдатів загинули під азербайджанським вогнем. Але російська сторона применшила вагу цього інциденту й ніколи не надавала йому великого значення.

Азербайджан роками проводив політику рівновіддаленості, утримуючись від приєднання до західної/трансатлантичної спільноти чи російських/євразійських інтеграційних структур – геополітичних конкурентів. Він може дозволити собі таку розкіш через низку факторів, зокрема фінансову незалежність (як нафтова держава Азербайджан ніколи серйозно не потребував західного чи євразійського фінансування) або Туреччину в ролі безпекової парасольки (сусідня Грузія, наприклад, не має власної Туреччини). Ще один чинник – особисте спілкування на високому рівні між Алієвим і Путіним, що може допомогти уникнути будь-яких проблем у стосунках між державами.

Москва, відчайдушно потребуючи доступу до

Ба більше, після вторгнення в Україну й західних санкцій проти Росії зросло геополітичне значення Азербайджану для

Туреччини та Ірану через Азербайджан, дивилася крізь пальці на витівки Азербайджану

Кремля, який був змушений терпіти напористу політику Баку в Карабасі, що завершилася повною реінтеграцією регіону. Москва, відчайдушно потребуючи доступу до Туреччини та Ірану через Азербайджан, дивилася крізь пальці й на інші витівки Азербайджану, такі як значна допомога Україні або збільшення експорту газу до Європи.

Незважаючи на попередні різкі заяви таких оглядачів регіону, як Томас де Ваал і Річард Каузларіч, які поширювали міф про те, що «росіяни ніколи не підуть», азербайджанське експертне середовище загалом зберігало оптимізм щодо можливості виведення російських військ у визначений термін, ба й раніше. Цей оптимізм випливав здебільшого з історичного контексту, в якому Азербайджан уже двічі після 1991 року виганяв росіян. Він став однією з перших пострадянських країн, яка домоглася припинення російської військової присутності в 1992 році. Єдиним помітним винятком була Габалінська радіолокаційна станція, яку російські військові експлуатували до 2012-го. Ця станція, побудована в 1985 році для виявлення ракетних запусків, була своєрідним символом пострадянського військового співробітництва. Проте переговори про продовження використання цього об'єкта провалились, оскільки азербайджанська сторона не бажала надалі розміщувати його на своїй території. Результатом стало закриття станції й повернення її обладнання в Росію.

Хоча виведення російських військ з Азербайджану не привернуло значної уваги міжнародної спільноти, насправді воно стало історично важливим прецедентом. Крихітний за розміром, але геополітично важливий Азербайджан успішно здійснив виведення російських військ, які ніколи не мали би покидати вже зайняту територію. Тож недивно, що Азербайджан нині вважають «переможцем у війні Росії проти України».

Переклад з англійської Дар'ї Прусенко

Русиф Гусейнов

Русиф Гусейнов (Rusif Huseynov) – співзасновник і директор Бакинського аналітичного центру ім. Топчубашова. Основними сферами його інтересів є соціально-політичний розвиток, заморожені конфлікти та етнічні меншини в пострадянських країнах, а також Східна Європа, Близький Схід, Кавказ та Центральна Азія.